

De vrek van de Plaggenweg

Honderden jaren geleden was de Veluwe veel dunner bevolkt dan nu het geval is. Ook het landschap was anders: grote zandverstuivingen bedreigden akkers en dorpen en de heidevelden leken oneindig. Bossen waren er wel, maar niet zo wijd verspreid. Het was een heuvelachtig, kaal en eentonig gebied, 'het wilt en bijster landt van Veluwen', je reisde er doorheen maar wonen deed je elders.

Toch leefden er wel mensen, ze waren arm en woonden in eenvoudige hutten waarin één vertrek zowel woonkamer, slaapkamer als keuken was. De bodem van zo'n ruimte bestond uit aangestampte leem. Als je de tafel en de stoelen gebruikte, wiebelden die voortdurend op de ongelijke grond; een tafel met drie poten zorgde er in elk geval voor dat de tafel wat steviger stond. Vaak waren de muren gemaakt van houten balken opgevuld met leem en plaggen, alleen de 'rijkere' mensen hadden al stenen. Tegenover de deur waren één of meer bedsteden tegen de muur getimmerd, tegen een andere muur was een open vuur met een schouw erboven waar gekookt werd. Vaak stond er nog een soort kabinet waarin de kleding, het linnengoed en de mutsen bewaard werden. Soms hingen er in de hoek een paar gestroopte hazen. De hutten waren zo laag dat je, bij wijze van spreken, als je onder de schouw stond, je hoofd maar naar buiten hoefde te steken om te voelen of het regende. Grenzend aan de hut was een apart hok voor de dieren: een geit voor de melk en eventueel een varken. Kippen scharrelden rondom het huis hun kostje bij elkaar.

Voor één van die hutten, aan een zandweg tussen de heidevelden, zat een jongen. Langs het pad waaraan hun huisje stond, lagen altijd stapels heideplaggen die gebruikt werden bij de bemesting van de akkers. Het zandpad werd door de bewoners van het dorp daarom Plaggeweg genoemd. Jan, zo heette die jongen, zat somber voor zich uit te kijken. Hij was naar school geweest en moest eigenlijk onkruid trekken in de moestuin achter het huis. Hij had er weinig zin in. Zijn klomp was kapot dus hij zou er wel weer langs krijgen van zijn vader: geld voor nieuwe klompen was er niet. Met twee spijkertjes en een ijzerdraadje zou de klomp wel gemaakt worden. Waar was trouwens wel geld voor, zijn broek was zo vaak versteld dat je nauwelijks kon zien wat de oorspronkelijke stof was. Een stuk hennepouw deed dienst als riem. Hij droeg al jaren een veel te grote pet van een gestorven oom. Speelgoed had hij eigenlijk niet: een tol en een paar stuiters waren zijn hele bezit.

En dat terwijl er in de stad aan zee, waar hij met zijn vader eens geweest was, wel rijke mensen woonden: hij had jongens van zijn leeftijd gezien die schoenen aan hadden en kleren die niet versteld waren. Vrouwen hadden mantels aan van prachtige stoffen en ze droegen mooie sieraden om hun hals.

Als zijn moeder zondags na kerktijd haar kerkmuts heel voorzichtig in een doos opborg in de kast en haar kerkgoed verwisselde voor haar doordeweekse kleren, wist Jan dat ze over tien jaar net zo zou doen, met dezelfde muts en dezelfde kledingstukken. Jan droomde ervan om rijk te zijn.

Hij zou dan in zo'n rijtuigje rijden als waarin de dominee uit een naburig dorp gebracht werd, die 's zondags in de kerk over berusting en tevredenheid preekte. Zijn moeder zou dan nieuwe mutsen kunnen kopen en een nieuw kerkjak. Ze was nu bezig met de warme maaltijd. De pot schafte vandaag bruinebonenbrij: de aardappels, uien, bruine bonen, prei en spek die erin gingen, moesten dan twee en een half uur sudderen in een kookpot boven het vuur. Later zou zijn moeder de brij met bloem nog wat indikken. Bij het eten kon je dan 'soppen' met je brood. Maar, elke dag eten uit één pot verveelt op den duur. Als het regende, viel er soms roet uit de schoorsteen in de kookpot, dat moest je er wel meteen uit vissen, anders at je dat later op bij het warme eten. In de stad waren al een soort stenen fornuizen waarop je met meerdere pannen tegelijk kon koken, daar zat tenminste een deksel op.

Maar hoe werd je rijk, een pot met gouden munten was op de heide niet te vinden. Zijn vader werkte als dagloner op het land en in het bos en kwam 's avonds moe thuis. Hij had dan niet veel meer te vertellen, maar als hij dan rustig zat te pruimen, de kwispedor naast zich, was zijn vader tevreden. Die pot stonk wel maar het pruimen van zijn zelfverbouwde tabak was eigenlijk het enige pleziertje dat zijn vader had. Wanneer het open vuur brandde kwam de uitgekauwde pruim meestal in het vuur terecht, richten kon zijn vader goed. Volgens hem was pruimen nog gezond ook. Zijn vader was trouwens toch een man die achter de wolken steeds de zon zag schijnen, bij hem was een halflege kruik 'ouwe klaore' altijd halfvol. Jan peinsde en begreep dat je met de levensinstelling van zijn vader en het werk dat hij deed nooit de mooie dingen zou kunnen kopen die hij in de stad had gezien. De stad waar veel schepen in de haven lagen: vissersschepen, maar ook tjalken en boeiers. Die schepen

werden gemaakt van hout, hard en duurzaam eikenhout. Dit hout kwam vaak uit verre streken maar hetzelfde hout groeide ook in de bossen op de Veluwe, in de omgeving van het dorp waar Jan woonde.

Als hij vanaf een hoog punt op de heide in de verte de schepen zag varen op de zee dacht hij aan de grote eeuwenoude eiken in het bos die geschikt waren voor de planken van de schepen. Langzaam ontwikkelden zich bij hem ideeën waardoor het misschien mogelijk zou zijn om een einde te maken aan hun armoede.

Toen Jan van school kwam ging hij hetzelfde doen als zijn vader: als dagloner werken bij een boer en als de boer geen werk had ging hij in het bos aan de slag. Hij merkte dat het vervoer van bomen lastig was: hoe kreeg je een zware boom uit het bos aan de weg en daarna bij een werf of timmerman? Rivieren waar je de stammen in kon gooien zoals in het buitenland waren er niet op de Veluwe.

Jan was slim en handig en na een paar jaar had hij zich opgewerkt tot een soort houtbaas die handel dreef in hout. Met een bevriende wagenmaker praatte hij wel eens over het vervoer van hout en Jan besloot op een gegeven moment zijn gedachten erover uit te werken. Hij liet een kar maken met twee brede wielen waaronder je een boom kon hangen.

De kar was niet zo groot en breed, je kon er in het bos mee werken en met een sterk paard waren dan ook zware bomen te verplaatsen zonder het bos te vernielen. Je moest aan de achterkant de boom wel over de grond laten slepen, anders ging de kar slingeren. De mallejan was geboren.

De kar was een succes. Met de aanleg van paden en het gebruik van speciale wagens konden de bomen nu met minder moeite naar de havens vervoerd worden. Jan ging eikenhout leveren aan de werven. Met een zekere trots dacht hij nu wel eens, als hij schepen zag varen, dat het hout misschien door hem geleverd was.

Hij verdiende nu geld en dat had gevolgen: de hut aan de Plaggeweg waarin ze woonden werd een stenen boerderij met een heerd, een deel en meerdere vertrekken. Een rieten kap bedekte het geheel. Verzakking van de muren wist Jan te voorkomen door met zwerfstenen te funderen. Er kwamen schuren voor vee, ook Jan nam knechts en meiden in dienst. Zijn moeder kon nu haar mutsen geregeld laten wassen en zo veel kleren kopen als ze maar wilde. Zijn vader hoefde niet meer zijn eigen tabak te verbouwen, er was geld voor betere, gekochte tabak. In een hoek in de winkel van de kruidenier lag altijd een bundel tabaksbladeren en zijn vader kocht daar dan drie of vier van.

Wanneer hij dan met die bladeren thuis kwam had hij al een deel van zo'n blad verkruid en als pruim in zijn mond gestopt. Hij was wel verslaafd aan die tabak.

Jan werkte lange dagen, de angst voor armoede was omgeslagen in een overheersende drang naar geld. Alleen bezit telde voor hem en het was nooit genoeg. Hij werd er niet geliefd door. Thuis zorgde

zijn moeder er wel voor dat het personeel goed behandeld werd, niet te lang hoefde te werken en goed te eten kreeg.

Maar bij de arbeiders in het bos kreeg Jan een slechte naam door zijn harde optreden. Als de mensen jong en sterk waren kon Jan ze gebruiken, maar oudere en zwakkere mensen werden zonder pardon weggestuurd.

Zolang zijn moeder leefde ging het op de boerderij wel goed, maar toen zijn ouders overleden waren, veranderde het ook thuis. Jan werd achterdochtig en was nooit tevreden. Op het eten werd bekribbeld en er moest gewerkt worden zo lang 'het licht' was. Jan werd als een gierigaard bestempeld. Als ze de kans kregen vertrokken de meiden en knechts dan ook naar een andere baas.

Geleidelijk vereenzaamde Jan, familie en vrienden kwamen niet meer over de vloer en de mensen gingen hem mijden. Een vrouw die wel eens kritiek zou kunnen geven op zijn gedrag had hij niet, tot aan het eind van zijn leven is hij een 'eenleuken kêerl' gebleven. Geld verdienen en bewaren waren zijn enige zorg. Vooral het bewaren was een probleem: op de boerderij waren mensen die hij wantrouwde, een bank was er nog niet en de gespaarde gouden geldstukken moesten wel op een veilige plaats opgeborgen worden.

Na lang nadenken vond Jan een oplossing: de ijzeren kookpot van zijn moeder die nog ergens in de schuur stond. Hierin deed hij de goudstukken en op een nacht, bij nieuwe maan, toen iedereen sliep, sloop hij naar buiten. In de ene hand droeg hij de gietijzeren pot en in de andere een oude stallantaarn die hem bijlichtte.

Op een hoge plek bij de boerderij langs de Plaggeweg groef hij een gat en liet de pot erin zakken. Om de plek terug te kunnen vinden plantte hij bij de plaats waar de kookpot in de grond zat een kleine eik. Elk jaar herhaalde hij deze tocht tijdens een donkere nachtin hij telde dan zijn goudstukken en voegde er nieuwe aan toe. Op zijn manier was hij dan gelukkig.

Maar Jan werd ouder, op den duur kon hij niet meer werken. Stijf en stram zat hij thuis en dacht aan het geld dat hij verdiend had en hoe hij dit kon vermeerderen. Het kostte hem steeds meer moeite om de schat op te graven. Eens, in het najaar, maakte Jan weer zijn jaarlijkse gang naar de schat. Het regende, er zat zelfs er onweer in de lucht. Jan vond dit wel goed, de kans dat hij gezien werd was daardoor nog kleiner. Langzaam strompelde hij naar de eik en begon te graven. De kookpot van zijn moeder was er nog en alle dukaten zaten er nog in. Hij deed er zijn spaargeld bij en tevreden maakte hij het gat weer dicht.

Intussen verslechterde het weer, het ging steeds harder regenen en lichtflitsen schoten door de lucht. Jan wist dat het bij een alleenstaande boom gevaarlijk was tijdens onweer en haastte zich om bij de eik vandaan te komen. Een paar harde klappen vertelden hem dat de bliksem in de buurt ingeslagen was en zo snel als zijn stramme benen hem dragen konden liep hij terug naar de boerderij. Het onweer was nu recht boven hem.

Plotseling sloeg een bliksemschicht in de aarde waar Jan liep en raakte hem. Hij was op slag dood. Buren zagen, toen het licht werd, het lichaam liggen in het natte gras, de lantaarn was uitgegaan. Niemand begreep wat hij bij zulk weer buiten te zoeken had, maar de buren hebben, volgens de traditie van het noaberschap, hun plicht gedaan en de 'begrafenis' geregeld.

Het lichaam van Jan werd afgelegd, 'gekleed' zei men en in zijn boerderij opgebaard. Met de familie werd besproken wie 'aangezegd' moest worden. Toen bleek wel dat er weinig mensen waren die om hem rouwden.

Jan werd een paar dagen later ter aarde besteld en met hem hebben de burens het geheim van de goudstukken begraven. In de boerderij werd nog naar zijn geld gezocht maar niemand kwam op de gedachte bij de eikenboom te kijken.

©Heemkundige Vereniging Nuwenspete

De eikenboom aan de Plaggeweg staat er nog en is zo groot en mooi van vorm dat hij niet gekapt mag worden, hij is beschermd. Misschien zal over honderden jaren, als de boom dood gaat, de goudsschat gevonden worden. De schat van Jan van de mallejan, de schooljongen die uiteindelijk een vrek werd en niet meer begreep dat geld er is om gebruikt te worden.

Eric de Graaf